

Paweł Perzyna

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi

Epilog życia Błażeja Stolarskiego Suplement do biografii

Kiedy w grudniu 2017 r. z maszyn drukarskich schodziła książka *Błażej Stolarski 1880-1939. Biografia społecznika, działacza gospodarczego i polityka*, w tym samym czasie do Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” wpłynął z Departamentu Środowiska, Transportu i Ochrony Klimatu berlińskiego Senatu wykaz 241 polskich ofiar pochowanych na cmentarzu Marzahn, przygotowany przez Biuro Dróg i Terenów Zielonych Urzędu Dzielnicowego Marzahn-Hellersdorf. Z punktu widzenia autora biografii i rodziny Stolarskich było to wydarzenie bez precedensu. Oto po prawie 80 latach od wybuchu II wojny światowej udało się ustalić datę śmierci i miejsce wiecznego spoczynku wicemarszałka Senatu RP (1938-1939), posła (1919-1930), ministra rolnictwa, jednego z liderów PSL „Wyzwolenie”, wybitnego społecznika i rolnika ze Sługocic, zasłużonego dla budowy zrębów nie tylko państwowości polskiej, lecz także nowoczesnego polskiego rolnictwa w XX w.

Warto w tym miejscu przypomnieć, co do momentu pojawienia się wspomnianego dokumentu udało się ustalić w sprawie losów Błażeja Stolarskiego po wybuchu II wojny światowej. Faktów było niestety niewiele, przeważały pogłoski i wynikające z enigmatycznych informacji poszlaki. Po ostatnim posiedzeniu Senatu II Rzeczypospolitej, które odbyło się w drugim dniu wojny, Błażej Stolarski, wracając do domu i pokonując z uwagi na trudności komunikacyjne część trasy pieszo, przechodził obok nowo powstałego lotniska polowego położonego w sąsiedztwie majątku Popielawy. Prawdopodobnie o powrocie sługocickiego gospodarza mogła poinformować żołnierzy niemieckich mieszkająca nieopodal młoda kobieta znająca język niemiecki, goszcząca pod swoim dachem żołnierzy z obsługi lotniska. Taką wersję powrotu wicemarszałka Senatu do Sługocic przytaczał wnuk, Zbigniew Stolarski, na podstawie wypowiedzi Ireny Błażejewskiej, powołującej się z kolei na relację swojej matki¹. Stolarski został aresztowany 10 wrze-

¹ Irena Błażejewska, córka Mikołaja Stolarskiego, brata Błażeja z drugiego małżeństwa ojca. Według niej aresztowania wicemarszałka Senatu dokonali żandarmi. Z. Stolarski, *Życiorys Błażeja Stolarskiego*, s. 15 (rkps odczytu w zbiorach autora). W innym opracowaniu Zbigniew Stolarski twierdził z kolei, że po dotarciu do domu jego dziadek udał się do mleczarni w Wyknie. Po powrocie do swojej zagrody zastał tam już żandarmów, którzy wsadzili go do samochodu i zawieźli do Popielaw, *Studium działalności Błażeja Stolarskiego*, t. 4, s. 656 (rkps w posiadaniu Zbigniewa Stolarskiego). Syn Błażeja, Franciszek Stolarski,

śnia 1939 r., a następnie przetransportowany na przyfrontowe lotnisko w Popielawach i samolotem wywieziony w nieznanym kierunku. W efekcie przez lata krążyły pogłoski, że został przewieziony do Berlina, stracony w więzieniu na terytorium Niemiec lub wyrzucony z samolotu lecącego nad niezabudowanymi terenami III Rzeszy².

W kontekście zatrzymania wicemarszałka Senatu sensacyjnie mogła prezentować się informacja zawarta w sprawozdaniu sztabu niemieckiej 8 armii dla Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych w Berlinie z „umacniania niemieckości”, datowanym na 20 września 1939 r. Poruszono w nim m.in. kwestię stosunku Polaków do Niemców, wskazując wśród osób pozytywne nastawionych do III Rzeszy Władysława Studnickiego i Błażeja Stolarskiego³. Sztab 8 armii przygotowując sprawozdanie, zapewne nie wiedział o aresztowaniu wicemarszałka Senatu dziesięć dni wcześniej, inaczej nie umieszczalby go w gronie osób przychylnych Niemcom. O nietrafności opinii dowódców niemieckich świadczyło jednak przede wszystkim 30 lat aktywności politycznej i społecznej wicemarszałka Senatu. O ile orientacja Studnickiego była powszechnie znana od lat, o tyle w całym dorobku publicystycznym oraz wypowiedziach publicznych Stolarskiego trudno byłoby znaleźć nawet najmniejszy ślad wskazujący na jego poglądy germanofilskie⁴.

Nie należy jednak zapominać, że w warunkach niepewności co do dalszych losów terenów okupowanych, mniej więcej do połowy października 1939 r., krążyły opowieści, o czym wspominał np. w swoim dzienniku Ludwik Landau, o pertraktacjach prowadzonych przez Niemców z „czynnikami polskimi”. W tym kontekście wśród rzekomych rozmówców wymieniano Stolarskiego, Witosa i krakowskich konserwatystów z grupy profesora Stanisława Estreichera⁵.

Próbę wyjaśnienia okoliczności zaginięcia wicemarszałka Senatu podjął jeszcze w czasie trwania wojny jego drugi syn – uczestnik kampanii wrześniowej,

twierdził, że aresztowanie ojca nastąpiło na skutek denuncjacji miejscowych Niemców. F. Stolarski, *Ruch ludowy w powiecie brzezińskim w okresie okupacji hitlerowskiej*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1960, nr 2, s. 349. Zob. też: A. Mieczkowski, *Błażej Stolarski 1880–1939. Życie, działalność, poglądy*, Lublin 1998, s. 91; idem, *Błażej Stolarski (1880–1939)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 44, 2006–2007, s. 68.

² P. Perzyna, *Błażej Stolarski 1880–1939. Biografia społecznika, działacza gospodarczego i polityka*, Łódź-Warszawa 2017, s. 353–354. W większości wcześniejszych publikacji pada kategoryczne stwierdzenie, że aresztowania dokonało gestapo. Zob. m.in. S. Giza, *Błażej Stolarski 1880–1939*, [w:] *Przywódcy ruchu ludowego. Szkice biograficzne*, red. A. Więziakowa, Warszawa 1968, s. 323. J. Socha, *Błażej Stolarski (1880–1939). Szkic do biografii*, [w:] *Z dziejów ruchu ludowego w regionie łódzkim*, red. W. Piątkowski, Warszawa 1992, s. 142; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 377; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. Majchrowski, Warszawa 1994, s. 70.

³ AIPN Ld, Tajna Policja Państwowa Oddział w Łodzi, 1/8762, Sprawozdanie sytuacyjne szefa Zarządu Cywilnego przy 8. armii niemieckiej z 20 IX 1939 r., k. 29; A. Ossowski, *Represje niemieckie wobec polskich elit miasta Łodzi (wrzesień-grudzień 1939 r.)*, [w:] *Łódź w 1939 roku. Studia i szkice*, red. T. Toborek, P. Waingertner, Łódź 2011, s. 257.

⁴ P. Perzyna, *Błażej Stolarski...*, s. 356.

⁵ L. Landau, *Kronika lat wojny i okupacji*, t. 1: *Wrzesień 1939 – listopad 1940*, Warszawa 1962, s. 23–24.

a następnie żołnierz Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii, występując o pomoc do Polskiego Czerwonego Krzyża (PCK) w Londynie. Na podstawie informacji otrzymanych z Niemieckiego – za pośrednictwem Międzynarodowego Czerwonego Krzyża – PCK powiadomił 2 lutego 1943 r. Wojciecha Stolarskiego, że senator Stolarski został „aresztowany we wrześniu 1939 r. i przy próbie ucieczki zastrzelony”⁶.

Pół wieku później starania w sprawie ustalenia wojennych losów senatorów II Rzeczypospolitej podjęły instytucje państwowe oraz wnuk Błażeja, Zbigniew Stolarski. W czerwcu 1995 r. Konsulat RP w Bonn otrzymał z Międzynarodowej Służby Poszukiwań (International Tracing Service – ITS) w Bad Arolsen informację, że Błażej Stolarski prawdopodobnie zmarł w Berlinie⁷. Z kolei do Kancelarii Senatu wpłynęła ze wspomnianego centrum dokumentacji losów ofiar zbrodni nazistowskich oraz osób ocalałych odpowiedź, że nie posiada ono żadnych materiałów o Błażeju Stolarskim⁸. O negatywnym wyniku poszukiwań wiadomości na temat wicemarszałka Senatu jego wnuka powiadomiło Biuro Informacji i Poszukiwań PCK w Warszawie⁹.

Po tym przeglądzie wiadomości, którymi dysponował autor biografii, warto zastanowić się, co tak naprawdę wynika z wykazu 241 polskich ofiar przekazanego Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” przez berliński urząd w grudniu 2017 r. W odniesieniu do 235 pochowanych na cmentarzu parkowym Marzahn znana jest data śmierci, ale tylko w 58 przypadkach ustalono datę pochówku. Najwcześniej zmarłą osobą – 21 października 1939 r. – wśród wskazanych w wykazie jest Błażej Stolarski¹⁰. Niestety, nie wiadomo kiedy i w jakich okolicznościach nastąpił jego zgon. Jedno pozostaje pewne, że Stolarski zmarł jako wicemarszałek Senatu, gdyż członkowie prezydium Sejmu i Senatu przestali pełnić swoje funkcje w momencie podpisania przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Władysława

⁶ A. Stolarska, *Błażej Stolarski (1880-1939) – postać zapomnianego chłopskiego działacza społeczno-oświatowego*, Pułtusk 2001, s. 106 (kopia pracy magisterskiej w zbiorach Zbigniewa Stolarskiego).

⁷ Wydruk informacji z elektronicznej bazy danych osób represjonowanych w latach II wojny światowej (tzw. bazy zgłoszeniowej – Zentrale Namenkartei) użyczony IPN przez ITS w Bad Arolsen, przekazany pismem Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Instytutu Pamięi Narodowej w Warszawie z 3 XII 2010 (w zbiorach autora).

⁸ *Senatorowie w latach II wojny światowej: zamordowani, zaginieni, zmarli*, oprac. D. Mycielska, J. Zawadzki, Warszawa 1996, s. 54; ibidem, (wyd. 2), Warszawa 1998, s. 58; D. Mycielska, J. Zawadzki, *Senatorowie zamordowani, zaginieni, zmarli w latach II wojny światowej*, Warszawa 2009, s. 51.

⁹ Z. Stolarski, *Studium...*, t. 4, s. 656-657.

¹⁰ E-mail przewodniczącego Rady Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” Jakuba Deki do autora z dn. 12 X 2018 wraz z wykazem ofiar (w zbiorach autora). Z 241 osób jedna zmarła w 1939, jedna w 1940, a pozostałe pomiędzy 1941-1945.

Raczkiewicza, w dniu 2 listopada 1939 r., zarządzenia o rozwiązaniu obu izb parlamentu polskiego¹¹. W gronie 241 osób z wykazu tylko dziesięć, wśród nich Stolarski, zostało pochowanych w kwaterze nr 3, za to wszyscy z tej wąskiej grupy, co jest pewnym rodzajem ciekawostką, w urnach, czyli po kremacji.

Pozyskanie przez Fundację danych o polskich ofiarach, które znalazły miejsce wiecznego spoczynku na jednym z cmentarzy w stolicy Niemiec, było efektem akcji sporządzania bazy danych grobów wojennych podjętej przez władze Berlina w 2017 r.¹² W następnym roku pochodzące ze wspomnianego wykazu informacje zostały wprowadzone do bazy *straty.pl*. Wskazane byłoby w tym miejscu przypomnienie, jak powstał powyższy zbiór informacji. Z inicjatywą uruchomienia programu, którego celem było stworzenie imiennej bazy danych, zbierającej w jednym miejscu wszystkie możliwe do uzyskania wzmianki o osobach pomordowanych i represjonowanych pod okupacją niemiecką, wystąpili w 2006 r. ówczesny prezes IPN Janusz Kurtyka oraz wiceminister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Tomasz Merta. Celem programu była weryfikacja dotychczasowej wiedzy o stratach osobowych, opierającej się w większości na danych szacunkowych oraz ukazanie skali terroru niemieckiego wobec obywateli państwa polskiego w granicach z września 1939 r. Wykonawcą kolejnych etapów programu był i jest wyłaniany w drodze konkursu ogłaszanego przez IPN. Realizatorem i koordynatorem programu w latach 2006-2008 był Ośrodek KARTA. Od roku 2009 jest nim Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”. Efektem prowadzonych poszukiwań jest baza danych dostępna na stronie: www.straty.pl, która na koniec 2018 r. zawierała informacje o 5 153 527 ofiarach i osobach represjonowanych pod okupacją niemiecką, w tym 4 647 298 znanych z nazwiska. Baza jest typowym indeksem ofiar i osób represjonowanych, a to oznacza, że nie gromadzi kopii cyfrowych dokumentów, na podstawie których wprowadzane są dane, wskazuje natomiast dysponentów informacji i miejsca, gdzie dokumenty źródłowe można odnaleźć¹³.

¹¹ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 2 XI 1939 o rozwiązaniu Sejmu i Senatu; „Monitor Polski” nr 245, poz. 1, 9 XI 1939.

¹² E-mail przewodniczącego Rady Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie” Jakuba Deki do autora z dnia 12 X 2018 wraz z wykazem ofiar (w zbiorach autora).

¹³ <http://www.fpnp.pl/>; <http://www.straty.pl/pl/program-dokumentacyjny> [dostęp 31 XII 2018]. Dane o Błażeju Stolarskim dostępne są również w innej bazie Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie”: <http://www.polskiegroby.pl>, która powstała w ramach projektu „Polskie miejsca pamięci i groby wojenne w Niemczech”. Jest to przedsięwzięcie dokumentacyjne realizowane od początku 2017 w ramach programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą. Baza zawiera dane o polskich grobach z okresu II wojny światowej na niemieckich cmentarzach i w innych miejscach pamięci. Zawarte w niej informacje pochodzą z list cmentarnych, wykazów zmarłych, sporządzanych tuż po wojnie przede wszystkim przez organizacje Czerwonego Krzyża, polskie placówki dyplomatyczne, a także z aktów zgonu wystawianych przez niemieckie urzędy stanu cywilnego. Ważnym źródłem danych o polskich grobach stały się również spisy przekazane przez Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.) oraz samorządy lokalne, gminy

W tej chwili nie są jeszcze znane ani miejsce osadzenia po wywiezieniu z lotniska w Popielawach, ani okoliczności śmierci Stolarskiego. W roku obchodów 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej, a zarazem zgonu wicemarszałka Senatu, odkrycie miejsca jego spoczynku nabiera jednak symbolicznego charakteru. W 2019 r. grób nr 3 w 10 rzędzie kwatery trzeciej na cmentarzu w berlińskiej dzielnicy Marzahn nie będzie już jedną z wielu niezidentyfikowanych mogił Polaków zamordowanych w Niemczech w okresie II wojny światowej.

Adres mailowy autora: pperzyna@interia.pl

wyznaniowe, administracje poszczególnych cmentarzy, muzea i miejsca pamięci; <http://www.polskiegroby.pl/s/index.php> [dostęp 1 I 2019].